

8. Удалова Л.Д., Паризький І.В. Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під час досудового розслідування: Навчальний посібник. - К: Видавничий дім "Скіф", 2012. - 184 с.

9. Удалова Л.Д., Корсун В.Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: Монографія. - К: Видавничий дім "Скіф", 2012. - 168 с.

10. Узагальнення Верховного Суду України судової практики в кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. - К.: ПАЛИВОДА А.В.,

2010. - 180 с.

Дерев'якін С.Л.
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри кримінального процесу
ОДУВС

Поліщук О.В.
старший викладач кафедри
кримінального процесу
ОДУВС

Надійшла до редакції: 09.12.2013

УДК 343.102

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Долженков О. Ф.
Демченко О. М.

Анотація

Розглянуто питання про визначення поняття організованої злочинності як кримінального та як соціально-економічного явища. Виділено основні та факультативні ознаки, що дозволяють судити про організовану злочинність як про самостійну форму злочинної поведінки. Доведено, що транснаціональна організована злочинність виступає як закономірний результат розвитку злочинної діяльності в суспільстві, її організованих сфер і являє собою більш досконалу систему організованої злочинної діяльності.

Ключові слова: організована злочинність; злочинна поведінка; інфраструктура організованої злочинності.

Аннотация

Рассмотрены вопросы об определении понятия организованной преступности как уголовного и как социально-экономического явления. Выделены основные и факультативные признаки, позволяющие судить об организованной преступности как о самостоятельной форме преступного поведения. Доказано, что транснациональная организованная преступность выступает как закономерный результат развития преступной деятельности в обществе, ее организованных сфер и представляет собой более совершенную систему организованной преступной деятельности.

Ключевые слова: организованная преступность; преступное поведение; инфраструктура организованной преступности.

Abstract

The questions of the definition of organized crime as a criminal and as a socio-economic phenomenon. The basic and optional features that allow to judge about organized crime as an independent form of criminal behavior. Proved that transnational organized crime acts as a natural result of the development of criminal activities in the society and its organized spheres and is a more advanced system of organized criminal activity.

Keywords: organized crime; criminal behavior; infrastructure of organized crime.

Проблема відхилення громадян від загальноприйнятих норм поведінки, що охороняються законом, існує в будь-якій державі. І злочинна діяльність людей є одним з найбільш небезпечних усвідомлених проявів такого відхилення. Про кримінальне явище організованої злочинності

науковці говорять уже досить давно. Інтерес вітчизняної науки до даного явища зріс приблизно з середини 80-х років минулого століття. Сьогодні проблеми протидії руйнівному впливу організованої злочинності набули глобального характеру, про що говорять не тільки вчені та практичні працівники, а й політики різних рівнів і різних країн. При цьому дедалі частіше звучать слова про загрозу світовому правопорядку з боку не просто організованої злочинності, а транснаціональної організованої злочинності. Політичне значення проблеми міжнародної злочинності в сучасний період визначається ще й тим, що численні комерційні структури (насамперед великі) у боротьбі зі своїми економічними й політичними "опонентами", тобто конкурентами, вдаються до допомоги кримінальних методів впливу або беруть пайову участь у злочинній діяльності [3, С. 13]. Тому актуальності набувають питання про визначення поняття транснаціональної організованої злочинності, її ознак та сутнісних характеристик.

Для визначення транснаціональної організованої злочинності необхідно ретельне вивчення її найважливіших елементів. Можна застосовувати стандартне визначення, сформульоване в Доповіді про результати четвертого Огляду ООН з питання про тенденції в галузі злочинності і функціонуванні систем кримінального правосуддя. Транснаціональна організована злочинність тут виступає як "правопорушення, які зв'язували в аспектах, пов'язаних із плануванням, здійсненням та (або) прямими або непрямими наслідками, більш ніж одну країну" [7, С. 182]. На нашу думку, це дуже узагальнене поняття. Воно не дає повного уявлення про транснаціональну організовану злочинність як кримінальне явище, не відображає численні види організованої злочинності, а тим більше транснаціональної. До того ж види організованої злочинності зумовлені різними факторами, також і етнічними й економічними.

Тому вважаємо за необхідне розглянути питання про визначення поняття організованої злочинності як суто національного кримінального явища. Аналіз юридичної літератури з даного питання показав, що до теперішнього часу у світовій кримінологічній науці ще не вироблено єдиної думки про визначення поняття організованої злочинності. Слід зауважити, що організована злочинність стала предметом вивчення зарубіжної кримінальної науки дещо раніше, ніж у вітчизняній кримінології. До певної міри це зумовлено тим, що правоохоронні органи західних країн ведуть боротьбу із цим кримінальним явищем вже понад півстоліття, виробивши цілу низку заходів протидії його згубному впливу.

У вітчизняній кримінології гострі дискусії між ученими і практиками з приводу існування в країні організованої злочинності велися з початку перебудови. Проте практичні працівники звертали увагу на тривожні симптоми прояву групової злочинності набагато раніше [9, С. 6]. Окремі риси сучасної організованої злочинності, на думку зазначених авторів, можна було розпізнати в ряді випадків у 60-ті роки, коли мали місце великомасштабні розкрадання товарних цінностей, організовані господарські та посадові зловживання, бандитизм і т. ін.

Сьогодні можна окреслити два підходи до даної проблеми. Відповідно до першого з них - організована злочинність є групова форма вчинення злочинів, згідно з другим - певна нова форма співучасті, при якій утворюється якісно інше протиправне діяння. Відповідно при першому підході організована злочинність, по суті, розчленовується на окремі самостійні склади злочинів, і як ціле явище воно для нас невидимо. При другому - досліджувана категорія знаходить конкретні контури нового інтегративного і виключно небезпечного соціального явища. Тому можна дійти висновку, що організована злочинність - це явище, яке переростає рамки просто вчинення злочинів у співучасті [4]. Інші автори до вказаних ознак організованої злочинності додають ієрархічну організаційну побудову, згуртованість на конкретній злочинній платформі, відпрацьовану систему конспірації і захисту від правоохоронних органів, корумпованість, масштабність злочинної діяльності, включаючи вихід за кордон і зв'язок з міжнародною мафією [1]. Узагальнюючи попередні підходи, А.Н. Волобуєв пропонує визначити організовану злочинність як негативне соціальне явище, що характеризується згуртованістю кримінального середовища в рамках регіону, країни з поділом на ієрархічні рівні і виділенням лідерів, які здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції; корумпованість, залученням у злочинну діяльність працівників держапарату, державних (також і правоохоронних) органів для забезпечення певної безпеки і гарантій спільноті; монополізацією і розширенням сфер протиправної діяльності з метою отримання максимальних матеріальних прибутків при максимальній же захищеності її вищих ешелонів від кримінальної відповідальності [8]. До ознак організованої злочинності ми запропонували додати і розгалужену інфраструктуру [2].

Узагальнюючі погляди науковців щодо поняття організованої злочинності, можна виділити два підходи до його розгляду: 1) як кримінального явища, 2) як соціально-економічного. На нашу думку, у реальності організована злочинність виступає самостійною формою злочинності, їй притаманні обидві характеристики. Тому логічно визначити організовану злочинність як відносно масове соціально-економічне кримінальне явище, що виявляється у функціонуванні стійких злочинних об'єднань (спільнот) із розгалуженою інфраструктурою (легальною і нелегальною, тією чи іншою мірою пов'язаною з конкретним кримінальним підприємством), у межах певної території, які провадять злочинну діяльність із метою отримання максимального прибутку, маючи чітку ієрархічну структуру з виділенням організаторів і керівників процесом планування, підготовки та вчинення злочинів, з утворенням корумпованих зв'язків для захисту та протидії соціальному контролю. На наш погляд, дане визначення найбільш повно відображає сутнісні характеристики організованої злочинної діяльності. Аналіз наукових праць, пов'язаних з організованою злочинністю, дозволив виділити такі основні ознаки, що дозволяють

судити про організовану злочинність як про самостійну форму злочинної поведінки:

- усталена спільнота (або організація), створена або сформована для довготривалої злочинної діяльності або неодноразового вчинення злочинів;
- вертикальне і горизонтальне розмежування функцій між учасниками;
- ієрархічність об'єднання, яка передбачає наявність "мозкового центру" та лідера;
- певна спеціалізація сфери діяльності;
- прагнення отримати найбільший прибуток за короткий строк;
- наявність специфічної форми соціального страхування членів об'єднання;
- заходи безпеки, включаючи корумповані зв'язки у владних структурах і, насамперед, правоохоронних органах;
- "відмивання" коштів, здобутих злочинним шляхом, за допомогою розгалуженої інфраструктури.

Можна додати декілька факультативних ознак. Зокрема:

- формування злочинних організацій за національною або клановою ознакою;
- наявність міжнародних зв'язків;
- використання останніх досягнень науки і техніки.

Отже, постає закономірне питання про те, наявність яких із названих ознак дозволяє говорити про організовану злочинність. Деякі автори виділяли лише три основні його ознаки:

1) наявність об'єднання осіб для систематичного вчинення злочинів, в якому відзначається виражена ієрархія учасників, дисципліна, заснована на встановлених нормах поведінки і доповнена кримінальними традиціями, концентрація влади в руках одного або декількох лідерів.

2) головна мета - збагачення, нагромадження капіталу, великих грошових сум і матеріальних цінностей.

3) корупція [5, С. 19-21].

Про новий виток розвитку організованої злочинності свідчать і сучасні характерні риси: проникнення в політичну сферу громадянського суспільства; ускладнення схем і методів одержання злочинних доходів; зміцнення матеріально-технічної та фінансової бази; інтернаціоналізація злочинності. Наявність і зміцнення міжнародних зв'язків, інтернаціональність організованої злочинності свідчать про те, що організована злочинність постає в якісно новому вимірі. У даному сенсі йдеться вже не просто про організовану злочинність на рівні національної системи конкретної держави, а про транснаціональну організовану злочинність.

Отже, можна дійти висновку, що транснаціональна організована злочинність виступає як закономірний результат розвитку злочинної діяльності в суспільстві, її організованих сфер і являє собою більш досконалий систему організованої злочинної діяльності. Проте слід зауважити, що самі по собі поодинокі міжнародні контакти організованих злочинних формувань не дають повної підстави говорити про транснаціональну організовану злочинність як кримінальне явище. На нашу думку, організована злочинна діяльність стає транснаціональною за наявності кількох особливостей: по-перше, таке явище повинне мати масовий і систематичний характер; по-друге, коли одна держава не в змозі ефективно протидіяти злочинним спільнотам у зв'язку з їх розгалуженіми зв'язками в інших країнах світу і необхідні спільні

узгоджені зусилля декількох країн.

З урахуванням сказаного, транснаціональну організовану злочинність можна визначити як сучасну систему діяльності організованих кримінальних об'єднань (спільнот) різних країн, що виявляється в суто кримінальних, але зовні законних акціях, якщо така діяльність планується, відбувається або її наслідки поширюються на території декількох держав.

Зважаючи на вищевикладене, транснаціональна організована злочинність уявляється як широке явище, що охоплює різні види злочинів, які можуть бути віднесені до категорій як організованої злочинності, так і корпоративних, професійних і політичних злочинів. Такий підхід до розуміння транснаціональної організованої злочинності зумовлює необхідність розгляду питань, пов'язаних зі структурою такого роду злочинної діяльності.

Говорячи про структуру організованої, також і транснаціональної, злочинності, слід зауважити, що вона розглядається з двох позицій.

Першу запропонували співробітники ВНДІ МВС СРСР у вигляді піраміди. Основу піраміди склали "цеховики" спекулянти, тобто ділки від економіки, загальнокримінальні злочинці (зłodії, шахраї, валютники, порно- і наркоділки), інші представники антигромадської способу життя (повії та інші). У центрі піраміди розташовувалися група забезпечення, що здійснює функції реалізації злочинної діяльності, і група прикриття, що виконує функції створення умов реалізації такої діяльності, гарантування безпеки організації. Вершину піраміди замикала еліта, яка здійснювала організаторські, управлінські та ідеологічні функції. Таке розмежування елементів, на думку багатьох авторів призвело до формування мафіозної структури організованої злочинності [8].

З погляду другої позиції, організовану злочинність розглядали як консолідовану і згуртовану спільність організованих груп, злочинних організацій і співтовариств. Слід зазначити, що серед прихильників даної точки зору немає єдності думок з зазначеного питання. Наприклад, Л.І. Долгова пропонує виділяти в організованій злочинній діяльності такі структурні елементи: організовану злочинну групу, злочинне угруповання, злочинну організацію, злочинне співтовариство, також і тимчасове злочинне співтовариство [6, С. 597-607]. Організована злочинна група виступає як найпростіша форма організованості у злочинній діяльності, має таку ж просту ієрархію. Злочинне угруповання - це згуртована спільнота осіб, які заздалегідь об'єдналися для вчинення одного або декількох злочинів, що відрізняється чітким порядком і плануванням злочинних дій і має одного або декількох ватажків. На нашу думку, така диференціація елементів більше свідчить про види або форми досліджуваного явища, а не про структуру. Водночас практики під злочинним угрупованням нерідко розуміють різновид простої співучасті. Науковці цим терміном позначають щось середнє між організованою злочинною групою і злочинною організацією. Звернемо увагу на ще один підхід практичних працівників до цих двох понять. Дуже часто в зведеннях і аналітичних оглядах правоохоронних органів трапляються абревіатури ОЗУ та ЗГ, під якими фахівці розуміють як організовані злочинні угруповання, так і злочинні групи, не роблячи будь-якої різниці між ними.

Згадана вище пірамідальна структура внутрішніх зв'язків і структурних елементів, в основі якої безпосередні виконавці, у серединній ланці - група забезпечення умов кримінальної активності і вгорі - управління, на наш погляд, властива і сучасній організованій кримінальній структурі і, зокрема, транснаціональній організованій злочинності, однак з урахуванням останніх змін у світовій кримінологічній обстановці. Слід зауважити, що фахівці, які вивчають організовану злочинність, виді-

ляють безліч її типів. Як один із таких типів називають традиційну мафіозну сім'ю, для якої характерна форма злочинної організації або спільноти. В основі організованого кримінального об'єднання може лежати також професійна ознака. Члени подібних утворень консолідуються для вчинення певних злочинних дій. При цьому самі об'єднання, порівняно з традиційними організаціями характеризуються більшою мобільністю і відсутністю жорсткої структури.

Крім перерахованих вище, слід назвати злочинні групи, створені на основі етнічних, культурних та історичних зв'язків. Такі групи, будучи тісно пов'язаними з країнами походження, складають одну загальну мережу, що виходить за межі національних кордонів. Характерними прикладами в цьому зв'язку можуть служити етнічні злочинні угруповання, що існують у великих містах, де спостерігається достатня активність національних кримінальних формувань. Крім того, можна виділити кримінальні об'єднання, характер діяльності яких пов'язаний з конкретною територією або окремими видами злочинів.

Слід підкреслити, що сьогодні спостерігається тенденція розмивання граней між організованою і "білокомірцевою" злочинністю. Це свідчить про те, що багато злочинні групи, організації та спільноти відмовляються від суто кримінальних методів впливу: фізичних розправ, рекету і т.п. і все більше використовують більш "цивілізовані" засоби. Ідеться про незаконне використання законних способів, застосовуваних в економічній сфері. На окрему увагу та пильне наукове дослідження заслуговує такий особливий тип організованої злочинності, коли в країнах з авторитарними або однопартійними режимами правляча еліта об'єднується з прихильниками в злочинній організації.

Література

1. Долгова А.И. Что такое организованная преступность. Определим исходное понятие. Сборник: Организованная преступность. - М.: Юрид. лит., 1989.
2. Долженков О.Ф. Инфраструктура организованной экономической злочинності: Монографія. - Одеса: НДРВВ Одеського юридичного інституту НУВС, 2002. - 254 с.
3. Карпец И.И. Международная преступность / Отв. ред.: Кудрявцев В.Н. - М.: Наука, 1988. - 112 с.
4. Картавцев В., Савченко Д. Организована злочинність та кримінальний закон // Радянське право. - К., 2001. - № 8.
5. Криминология. Учебник / Под ред В.Н. Кудрявцева, В.Е.Эминова М., 1995.С.257.
6. Криминология: Учебник для юридических вузов / Под общ.ред. А.И.Долговой М., 1997. С.597-607.
7. Международное сотрудничество в борьбе с транснациональной преступностью: новые вызовы в XXI веке. Рабочий документ, подготовленный секретариатом / Десятый Конгресс Организации Объединенных наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. Сб. документов; Сост. А.Г.Волеводз. - М., 2001. - С.182.
8. Организованная преступность - 2. Проблемы, дискуссии, предложения. "Круглый стол" криминологической ассоциации. М., 1993. С.31.
9. Основы борьбы с организованной преступностью. Монография / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е.Эминова, Н.Л. Яблокова М., 1996. С.6.

Долженков О.Ф.

*доктор юридичних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту права
ОДУВС*

Демченко О.М.

здобувач ОДУВС

Надійшла до редакції: 09.11.2013